

Секція 7. Демографія, економіка праці, соціальна економіка і політика

УДК 331.1

Табанова А. І.

кандидат економічних наук, викладач кафедри управління персоналом та економіки праці

Одеський національний економічний університет

Сало Я. В.

викладач кафедри управління персоналом та економіки праці

Одеський національний економічний університет

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ В ОДЕСЬКІЙ ОБЛАСТІ

FEATURES OF HUMAN CAPITAL'S FORMING IN ODESA REGION

Анотація: Розглянуто сучасне трактування поняття людського капіталу. Здійснено аналіз регіональних особливостей формування людського капіталу в Україні. Розроблено рейтинг привабливості українських міст з точки зору компаній, що працюють на споживчих ринках. Систематизовано основні показники рейтингу привабливості міст. Та наведено особливості формування людського капіталу в Одеській області за вищезгаданими критеріями.

Ключові слова: людський капітал, рейтинг привабливості міст, трудові ресурси, заробітна плата, економічна стійкість.

Аннотация: Рассмотрена современная трактовка понятия человеческого капитала. Осуществлен анализ региональных особенностей формирования человеческого капитала в Украине. Разработан рейтинг привлекательности украинских городов с точки зрения компаний, работающих на потребительских рынках. Систематизированы основные показатели рейтинга привлекательности городов. И приведены особенности формирования человеческого капитала в Одесской области по вышеуказанным критериям.

Ключевые слова: человеческий капитал, рейтинг привлекательности городов, трудовые ресурсы, заработная плата, экономическая устойчивость.

Abstract: A modern interpretation of the concept of human capital is considered. The analysis of the regional peculiarities of the formation of human capital in Ukraine is carried out. The rating of attractiveness of Ukrainian cities from the point of view of companies operating in consumer markets was developed. The main indicators of the city's attractiveness rating are systematized. And features of formation of the human capital in the Odesa are under the above-stated criteria are resulted.

Keywords: human capital, city attractiveness rating, labor resources, wages, economic stability.

Постановка проблеми. Сучасний людський капітал як частина інтелектуального капіталу, представляє собою складне поняття, що відображає еволюцію свого розвитку. Сучасний людський капітал не змінився по суті, але доповнився низкою факторів, що визначають його якісні характеристики: підприємницька здатність, інформаційне забезпечення, інвестиції в виховання, освіту, здоров'я, знання, безпеку і економічну свободу населення, а також в науку, культуру і мистецтво. Крім того, в сучасних умовах особливе значення має міграція, як істотний фактор зміни якості людського капіталу.

Людський капітал в даний час розглядається як критерій суспільного прогресу та економічного зростання. Об'єктивні диспропорції регіонального розвитку, як в світовому масштабі, так і на рівні окремих країн викликають необхідність вивчення і вимірювання впливу факторів формування людського капіталу в територіальному аспекті. У сучасних умовах саме людський капітал, а не обладнання і виробничі запаси є наріжним каменем конкурентоспроможності, економічного зростання та ефективності.

Аналіз останніх досліджень. Сучасна концепція людського капіталу має свої історичні передумови, поодинокі особливі та загальні закономірності виникнення й розвитку предметних наукових результатів. Ідея людського капіталу має давні корені в історії економічної думки. Одна з перших її формулювань надається в «Політичній арифметиці» У. Петті. Пізніше вона знайшла відображення в «Багатстві народів» А. Сміта, «Принципах» Маршалла,

роботах Д. Рікардо, К. Маркса, Дж. Мілля, Л. Вальраса, Дж. М. Кларка, Ф. Ліста, Г. Д. Маклеода, Дж. Мак-Куллох, І. Тюнена, П. Фішера, У. Фарра, Т. Уїтштейна, Дж. С. Уолша, В. С. Гойла і багатьох інших. Але залишається недослідженим питання людського капіталу з огляду на територіальні та виробничі особливості кожного регіону країни.

Постановка завдання. Актуальність обраної теми полягає в тому, що людський капітал відіграє основну роль в житті кожної людини. Людський капітал - це наявний у кожного запас знань, навичок, мотивацій. Всі розвинені країни інвестують величезні кошти в людський капітал. Безпосередні завдання даної роботи - розкриття економічного змісту категорії «людський капітал», визначення основних напрямків формування людського капіталу та виявлення особливостей формування людського капіталу Одеського регіону.

Виклад основного матеріалу. Поняття «людський капітал» утворено зрощенням двох лексичних одиниць: «людський» і «капітал». Капітал в широкому сенсі можна визначити як будь-яку цінність, що утворює прибуток або, як будь-який ресурс, що створюється з метою виробництва великої кількості економічних благ. Як справедливо зауважив В.П. Щетинін, «людський капітал» являє собою метафору, тобто перенесення властивостей одного явища на інше на основі загальної для них ознаки. Однак, додаючи до «капіталу» характеристику «людський», отримуємо будь-які втілені в людині цінності і здібності, які приносять кошти. Традиційним є наступне тлумачення А.І. Добриніна: людський капітал - це накопичений людиною певний запас здоров'я, знань, навичок, мотивацій, які доцільно використовуються в тій чи іншій сфері суспільного відтворення і, тим самим, впливають на зростання заробітків (прибутків) даної людини [1].

Слід зазначити, що найбільш значущою в людському капіталі, на думку більшості економістів, є третя складова. Перехід до інформаційного суспільства спричинив створення нової, інформаційної концепції людського капіталу. Трансформація соціуму під впливом НТП призводить до появи абсолютно нових якостей цінного працівника. На перший план у нього виходять такі

характеристики як креативність, здатність до інновацій, високий ступінь адаптації до постійно змінюваних технологій, уміння швидко приймати відповідальні рішення, активність і т.ін. Причому той ступінь, в якому індивід отримує доступ до інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) і в змозі працювати з ними, буде все більше визначати його здатність проявляти і реалізовувати свої навички та вміння. У цьому сенсі й можна говорити про те, що ступінь володіння ІКТ стає поряд з рівнем освіти одним з найбільш значущих чинників, що визначають якість людського капіталу.

Людські (трудові) ресурси представляють собою чисельність населення країни або регіону і його демографічні характеристики. Людський потенціал висловлює максимально можливу реалізацію здібностей людини. Людський же капітал виступає економічною формою реалізації людського потенціалу і ресурсів в певних історичних умовах і галузях економіки. Таким чином, людський капітал являє собою накопичений запас здоров'я, знань, здібностей, культури, досвіду, доцільно використовуваних у виробництві продукції та послуг, забезпечуючи зростання доходів людини, підприємства, держави. Перетворення здібностей людини в капітал відбувається в умовах ринкової економіки при наявності поділу праці на фізичну, кваліфіковану, інтелектуальну (творчу), управлінську, підприємницьку. Інвестиції в приріст продуктивних сил і здібностей людини створює нову продуктивну силу як капітал, що збільшує продуктивність праці і доходи власника людського капіталу.

Інвестиції в людський капітал, подібно до інших капіталовкладень, вимагають певних жертв, і люди виявляють готовність поступитися чимось, якщо вони розраховують в майбутньому отримати винагороду у вигляді більш високого доходу. Кожен економічний суб'єкт має матеріальну зацікавленість в інвестуванні освіти. Кінцева мета однакова - отримання більш високого доходу, але для кожного вона реалізується в різних аспектах [1].

Цікавим є той факт, що в багатьох розвинених країнах світу пряме запитання про величину заробітної плати, навіть серед друзів, вважається

некоректним. У таких ситуаціях людей запитують не про суму грошей, а про отриману ними освіту, яка фактично і є індикатором рівня їх доходу.

Отже, формування і подальше відтворення людського капіталу - це складний, багатоступінчастий процес. Сам людський капітал не можна розуміти спрощено як певну сукупність знань, навичок, здоров'я і т.д. Виходячи з вищевказаних аспектів його відтворення, логічніше розуміти людський капітал як багатоаспектну категорію, зміст якої в повній мірі може бути розкрито лише в єдності її статичних (економічний зміст) і динамічних (відтворення) характеристик. Інвестування в людський капітал має здійснюватися постійно і рівномірно в усіх напрямках.

Розглядаючи особливості формування людського капіталу в Україні, слід зазначити, що існує розроблена Національна методика регіональної оцінки людського розвитку, яка має ієрархічну структуру і враховує значення показників, об'єднаних у шість блоків: відтворення населення, соціальна ситуація, комфортність проживання в регіоні, матеріальне благополуччя, зайнятість і умови праці, освіта [2]. Аналіз структури і динаміки соціально-економічної категорії «людський капітал» в Україні свідчить про значні регіональні розбіжності її показників [3].

Особливо слід відзначити вплив регіональних тенденцій міграційних процесів сучасної України на стан людського капіталу. Активізація і зовнішньої, і внутрішньої міграції змінюють його якість, оскільки в даний час змінюються її мотиви. В цілому за 2017 р. відзначається позитивний міграційний приріст населення України. Однак, число областей з негативним сальдо міграції збільшується. Населення східних регіонів або залишає територію України, або переміщується ближче до центру країни. Про це свідчать найвищі негативні показники міграції Донецької і Луганської областей. Через об'єктивні причини Дніпропетровська область має найвищий показник міграційного приросту за останні роки. За даними офіційної статистики, більш вагомими показниками якості людського капіталу характерні для урбанізованих територій (м.Київ, Дніпропетровська область, Одеська область

та ін.). Тут сконцентрована велика кількість вищих навчальних закладів і робочих місць, що вимагають високої кваліфікації зайнятих. Людський капітал працівників наукових, науково-технічних організацій, установ вищої професійної освіти, підприємств, організацій і установ, які здійснюють науково-дослідну і дослідно-конструкторську роботу - основа для формування інноваційної економіки регіону. Крім того, демографічна ситуація в регіоні і освітньо-професійна структура людського капіталу є факторами інвестиційної привабливості регіону. Диференціація регіонів за обсягом, складом і якістю людського капіталу є одним з визначальних чинників економічного розвитку. Для певного регіону досягнення успіху в економічному розвитку є можливим за умови створення сприятливих умов для накопичення людського капіталу. Це означає, що загострення конкуренції між регіонами за людський капітал в умовах його дефіциту є неминучим.

Стосовно ж людського капіталу в Одеському регіоні, нижче представлено рейтинг найсприятливіших для бізнесу міст. Події, що відбулися в Україні за останній час, відсунули питання бізнесу на другий план. Країна переживала внутрішні перетворення й піддалася зовнішній агресії. З огляду на це, редакція Forbes виключила з дослідження шість міст, над якими Україна втратила контроль: Севастополь, Сімферополь, Донецьк, Луганськ, Горлівку та Макіївку [4].

Навіть регіони, далекі від місць ведення бойових дій, відчули на собі вплив війни. Далися ознаки і економічна криза, що почалась у 2014 р., і зміни на зовнішніх ринках. Основною тенденцією можна назвати повсюдне зниження доходів населення. Втім, міста, які історично близькі до ЄС, де традиційно багато «заробітчани», відчувають себе трохи краще. Також відносно стабільні міста, де видобувають корисні копалини на експорт. Луцьк і Волинська області в цілому непогано адаптуються до необхідності переорієнтації збуту на Європу. Близькість до Польщі, а також більш низькі, ніж, наприклад, у Львівській області, зарплати дають цьому регіону важливу перевагу - цілий ряд

виробничих компаній Волині продовжує досить успішно працювати, маючи подальший потенціал для розвитку.

В лідери рейтингу вийшла Одеса, що зуміла показати високі результати практично за всіма параметрами, за винятком хіба що кількості тяжких та особливо тяжких злочинів, рівень яких у цьому місті становить практично половину від загального рівня злочинності. На другу позицію піднявся Львів, який є по суті центром тяжіння капіталів і продуктивних сил всього Західного регіону. Трійку лідерів замикає Харків, який виявився в прифронтній зоні. Це не могло не позначитися як на економіці міста, так і на загальному тривожному стані його жителів, які побоюються, що військові дії перемістяться і в Харківську область.

Таблиця 1

Рейтинг привабливості українських міст

Рейтинг	Місто	Людський капітал	Купівельна спроможність	Бізнес-клімат	Економічна стійкість	Інфраструктура	Ділове здоров'я
1	Одеса	20	10	7	13	21	13
2	Львів	21	9	8	12	19	13
3	Харків	22	7	7	13	20	12
4	Дніпро	18	12	8	11	20	6
5	Миколаїв	18	10	4	10	14	18
6	Черкаси	17	5	6	13	15	15
7	Запоріжжя	10	11	5	11	20	13
8	Хмельницький	20	7	5	9	10	18
9	Івано-Франківськ	19	6	6	9	12	15
10	Вінниця	19	5	6	12	14	10
11	Рівне	12	7	6	9	14	15
12	Чернігів	16	4	3	9	11	20
13	Кривий Ріг	13	9	4	7	15	13
14	Тернопіль	18	5	7	7	11	13
15	Луцьк	16	3	3	12	9	18

Джерело: складено на основі даних міських виконавчих комітетів, Держкомстату та аналітичної компанії «Гео-М» [4,5].

Рейтинг показує привабливість українських міст для компаній, що працюють на споживчому ринку. Традиційно з дослідження виключений Київ. Минулого року Forbes проаналізував 25 соціально економічних характеристик в 25 обласних центрах і містах з населенням понад 200 000 чоловік [4].

Міста ранжовані за сумарною кількістю балів, отриманих при аналізі 25 характеристик, та об'єднані в шість груп показників. При оцінці по 24 характеристикам місто мало змогу отримати від одного до чотирьох балів. Наявність міжнародного аеропорту приносила додатковий бал.

Отже показники було аналізовано за наступними критеріями.

Людський капітал: чисельність населення у 2017 р., динаміка чисельності населення у порівнянні з 2016 р.; рівень злочинності в 2017 р. на 10 000 жителів, кількість тяжких злочинів на 10 000 жителів; освіченість (кількість державних вузів III-IV рівня акредитації); сальдо міграції (різниця між числом жителів, які приїхали в місто, і числом жителів, які виїхали з нього).

Купівельна спроможність: добробут: середня зарплата в 2017 р., зміна зарплати в порівнянні з попереднім роком; частка квартир з ціною оренди від 175 гривень за 1 кв. м у 2017 р.

Бізнес-клімат: розвиненість малого бізнесу (надходження єдиного податку на душу населення в 2017 р.); відкритість міста для сторонніх інвесторів (прямі іноземні інвестиції на душу населення в 2017 р.).

Економічна стійкість: динаміка надходжень до міського бюджету в 2017 р. у порівнянні з 2016 р.; кількість новобудов, зданих в експлуатацію в 2017 р.; зміна загальної площі магазинів продуктового ритейлу в 2017р. у порівнянні з 2016 р.

Інфраструктура: наявність міжнародного аеропорту; кількість міжнародних, національних і регіональних автомобільних доріг; кількість банківських відділень; кількість торговельних центрів, аптек, магазинів побутової техніки та електроніки.

Ділове здоров'я: індекс, який спеціально для Forbesвивела аналітична компанія «Гео-М». Відображає кількість закритих в 2017 р. торгових центрів,

банківських відділень, супермаркетів, аптек, магазинів з продажу побутової техніки і електроніки.

Стосовно Одеської області, населення у 2017 р. складало 2 382420 осіб, середня зарплата - 6540 гривень, найбільші роботодавці: Одеський морський торговельний порт, Одеський кабельний завод «Одескабель», Одеський коньячний завод «Шустов», «Вітмарк Україна». Найприбутковішим активом Одеси було і залишається море. Особливо його рентабельність зросла після анексії Криму - місто придбало значну частину морського вантажопотоку півострова. Тільки у 2016 р. в порівнянні з попереднім експорт товарів в Одеській області збільшився на 41,6%.

Висновки із цього дослідження. Отже, в рамках даної роботи зміст важливої економічної категорії «людський капітал» було розкрито через огляд його основних визначень, запропонованих різними авторами, взаємозв'язок і розмежування з іншими поняттями, що розташовуються в безпосередній близькості в системі економічних категорій, що відбивають місце людини в господарській діяльності.

Було з'ясовано, що саме людський капітал - генератор економічного розвитку. Крім того, в умовах становлення інформаційного суспільства, де доступ до інформації та її результативне освоєння вирішують багато, роль людського капіталу в економіці зростає ще більше.

Відтворення людського капіталу здійснюється на всіх рівнях економіки усіма її суб'єктами з метою подальшого збільшення доходу. Було відзначено, що ключові галузі відтворення людського капіталу - це перш за все освіта та охорона здоров'я.

Крім того, в практичній частині роботи були розглянуті основні, на наш погляд, проблеми, пов'язані з формуванням і функціонуванням сукупного людського капіталу на сучасному етапі розвитку економіки регіону.

Виявлено, що Одеса стала одним з лідерів рейтингу привабливості міст, показавши високі результати за майже всіма параметрами. Львів займає друге місце та є центром залучення капіталу й продуктивних сил всього Західного

регіону. Харків, який опинився у фронтівій зоні, закриває трійцю лідерів. Це не може вплинути як на економіку міста, так і на загальну тривожність її жителів, які бояться, що військові дії перейдуть й до Харківської області.

Бібліографічний список

1. Комир Л. И. Человеческий капитал : факторы региональной дифференциации // Сучасні шляхи забезпечення стабільного економічного розвитку : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 25-26 листоп. 2015 р., м. Харків / [редкол.: Г. О. Дорошенко, В. Я. Швець, М. С. Пашкевич та ін.] ; М-во освіти і науки України, Харків. гуманітар. ун-т “Нар. укр. акад.”, ДВНЗ “Нац. гірн. ун-т”. — Дніпропетровськ : НГУ, 2015. — С. 29-31.
2. Регіональний людський розвиток / Державна служба статистики України. - К.: 2015. – 51 с.
3. Людський розвиток регіонів України: аналіз та прогноз (колективна монографія) / За ред. Е.М. Лібанової. – К.: Ін-т демографії та соціальних досліджень НАН України, 2007. – 367 с.
4. Державна служба статистики України. Офіційний сайт. – [Електронний ресурс] <http://ukrstat.gov.ua/>
5. Портал «Forbes Україна» Лучшие города для бизнеса– [Електронний ресурс] <http://forbes.net.ua/magazine/forbes/1395318-luchshie-goroda-dlya-biznesa>

References

1. Komir L. I. Human capital: factors of regional differentiation // Modern ways of ensuring stable economic development: materials international. science-practice Conf., 25-26 November. 2015, Kharkiv / [ed.: G.O. Doroshenko, V.Ya. Shvets, M.S. Pashkevich and others]; Ministry of Education and Science of Ukraine, Kharkiv. humanist un-t "Nar. Ukraine Acad. ", State University of Educational Sciences" National Mining University ". - Dnipropetrovsk: NMU, 2015. - P. 29-31.

2. Regional Human Development / State Statistics Service of Ukraine. - K .: 2015. - 51 p.
3. Human Development of the Regions of Ukraine: Analysis and Forecast (Collective Monograph) / Ed. E.M. Libanova - K .: Institute of Demography and Social Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine, 2007. - 367 p.
4. State Statistics Service of Ukraine. Official site. - [Electronic resource] <http://ukrstat.gov.ua/>
5. Portal «Forbes Ukraine» The best cities for business - [Electronic resource] <http://forbes.net.ua/magazine/forbes/1395318-luchshie-goroda-dlya-biznes>